

הרב מרדכי אלון

ראש ישיבת "חורב" ירושלים

כִּי זֶה כָּל הָאָדָם

בעיון ראשוני במגילת קהלת, נראה שיש בעייתיות מסויימת בקשר שבין חג הסוכות לקריאת מגילת קהלת בו.

הדברים הופכים לבעייתיים יותר שלעומת העדר הקשר הזה, הרי הזיקה בין מגילת רות לשבועות ברורה, וגם הקשר בין חג הפורים לבין מגילת אסתר אינו מצריך כל הסבר. חוסר הבהירות גובר כשאנו קוראים את האמור במגילת קהלת: "לשחוק אמרתי מהולל, ולשמחה מה זו עושה?". הפסוק "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה" סותר למעשה את אורת החג המדגישה את "זמן שמחתנו". המגילה מקרינה כי השמחה מנודה, מורחקת, אינה רצויה ואף באה בסתירה לאופיו של חג הסוכות. נוכח תהייה זו, יש הרוצים לכן להוכיח כי למגילת קהלת אין כל קשר הכרחי לחג הסוכות, אלא הקריאה בו באה לסכם את חגי חודש תשרי. הפסוק המסיים את המגילה קובע כי "סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם". הטוהר והיראה שהצלחנו להפנים כל ימי הדין והרחמים, כמו גם הזכויות שספגנו בחודש תשרי מתמצים ליישות אחת ככלות ימי הדין, ימים שבהם פסגת ההתקרבות בין האדם לבוראו.

בספר "דברי אליהו" להגאון מוילנה¹, מובא מעשה שארע בסוכת הגאון. באחד מימי חג הסוכות פנה הגאון לאורחים בסוכתו בשאלה: מניין שקיים אברהם אבינו את מצות סוכה? הנוכחים לא ידעו להשיב על שאלתו. ויען הגאון ויאמר: איתא במדרש 'זה' ברך את אברהם בכל". ב. כ. ל. זו סוכה. ויהיו כמתמיהים. הנוכחים לא הבינו את כוונת הגאון.

הגאון שחש בתמהון המשיך והסביר: "בכל" ראשי תיבות בסוכות תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסוכות, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתו וכו'.

כאן סיים הגאון את דבריו ולא יסף.

ונראה להסביר את כוונת הגאון מוילנה בדרך הבאה:

1. דברי אליהו - קול דודי.

הפסוק המרכזי שאודותיו דורשים חז"ל את מרבית דרשות החג, הוא "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם וכו'" האם תשובה זו מסוגלת לדבר אל נפש הילד התמים השואל לסיבת הישיבה בסוכה? הרי כל חג מציין אירוע היסטורי שאנו ממשיכים בעקבותיו את ההשראה האלוקית. בחג הפסח, לדוגמה משמעות החג היא זכר ליציאת מצריים, בשביעי של פסח - קריעת הים, בחג השבועות - קבלת התורה, בחנוכה - נס פח השמן, בפורים נס ההצלה מגזירת המן וכד', משמעויות מובנות ומתקבלות, אך במה נסבר את אוזן הילד בשעה שהוא תמה על משמעות חג הסוכות? אירוע שארע לפני שנים רבות, אין קשר בינו לבין יציאת מצרים, והזיקה בינו לבין חג הפסח היא רק בנושא ההליכה במדבר ותו לא! ענני הכבוד שסוככו על העם היוצא מהגלות [ולכי דעה אחרת הסוכות שעשה ה' ליוצאים ממצרים] הם הקשר היחיד המתקבל בין סוכות לפסח, וחיבור אחר אין.

ואכן בעל ה"אבן עזרא"² מפרש כי נס החג, הוא הסוכות שעשה ה' לעם בחנייה במדבר במקום שנקרא "סוכות". שם הגנה הסוכה עליהם בחמה מפני החמה, ובימות הגשמים מן הגשמים, על כך אנו מודים לבורא עולם בשבעת ימי החג.

בפירוש זה, החג איננו ממוקד, היפוכו של דבר, כי למעשה החנייה במדבר לא היטיבה עם העם. הישיבה במדבר היתה עונש על החטא. אלמלא החטא, היו בני ישראל עושים דרכם ארצה במהירות, כמעט ללא חניות ביניים, ומגיעים טרם בוא הגשמים.

לפירוש זה, החג הינו למעשה חג של "בדיעבד"! וכלל לא מובן הקשר בינו לבין "למען ידעו דורותיכם", לשם מה חייבים לדעת מהות חג שמוטב ולא ניתן? מהי מהותה של השמחה הגדולה "זמן שמחתנו"?

טרם נענה על תמיהות אלה, נביא את דברי הפרשנים.

הרשב"ם³ מעדיף את הפירוש, שכוונת התורה "סוכות" ממש.

הרמב"ן⁴ מעדיף את הפירוש שכוונת התורה הינה על ענני הכבוד, כפירוש רש"י⁵: "כי ציווה שידעו הדורות מעשי ה' שעשה עמם וכו', ששיכן אותם בענני כבודו

2. ויקרא כ"ג מג.

3. שם.

4. שם.

5. שם.

כסוכה שנאמר 'כי על כל כבוד חופה, וסוכה תהיה לצל יומם מחורב' ומפני שפירש שענן ה' יומם וכו' ציווה שידעו הדורות את כל מעשי ה' שעשה עמם לפלא, ובימות החמה ציווה זכרון יציאת מצרים [פסח], ובזיכרון הנס הקיימים [לא נס חד פעמי] הנעשה כל ימי עמידתם במדבר בתחילת ימות הגשמים". רצונו לומר שה' מגן עלינו, ולא עזב אותנו - זה נס קיים, מתמשך ועומד לדורות. לפיכך נבדיל בין שני סוגי נסים - הראשון נס מתמשך, ללא הפסקה, פעולה ניסית הממחישה שה' שומר ומגן על עמו בכל עונה ובכל מצב, לעומת נס ממוקד שארע בתחילת ימות החמה ובגינו קבעו חג שנשתמר לדורות.

חג הסוכות הינו חג ההשגחה - כי לא יטוש ה' עמו, חג ההשגחה והביטחון, חג האהבה הגדולה בין ה' לעמו, אהבת אב לבנו, שעם צאתם למדבר למסע המפרך - "כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף, יסובבנהו" וכו', באותם סיבובים, בארבעים שנות ההליכה בחושך המדברי, לא עזב אותם ולו לרגע. זוהי משמעות חג הסוכות: "מודים" שופכים שיח "על ניסך שבכל יום עמנו", ניסים תמידיים, אינסופיים.

הגאון מוילנה מסיק כי לאור ההלכה הקובעת שכשרות הסוכה הינה בתנאי שצילתה מרובה מחמתה, לפיכך מי שבו תלויה כשרות הסוכה - הסכך. כי כל מעשה העולם הזה ועושרו וטובו, הכל מן השמש. והוא שאמרו: במזלא תליא מילתא, כמו שהשמש תלויה במזלות השמים, לכן כתבה התורה "באספך מגרנד ויקבך", שלא תימשך אחר העולם הזה, עד שתעשה סוכה מפסולת דגן ויקב. כי כל סעודה היא בלחם ויין, ואמרו שלא תיהנה מהם, אלא מהפסולת ותפרוש ממעשה העולם הזה, ותשב בצל, לא בשמש, ויהי תורתך קבע ומלאכתך ארעי. זהו "צילתה מרובה מחמתה"⁶.

זוהי כוונתם של הגאון והרמב"ן. הסוכה היא לא אירוע ארעי, חד פעמי, יחודה של הסוכה "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתני" - **דורותיכם** דווקא, לא חג כפסח שנאמר בו "ביום ההוא", אלא חג תמידי, מתמשך. אנו נמצאים תדיר תחת אותם עננים, ה' מגן עלינו ללא כל קשר למקום ולזמן, ולכן אין למצוא בלוח השנה תאריך מדויק לציון החג, בחורף או בקיץ, ה' שומר עלינו לנצח נצחים.

במגילת קהלת, עוסק המתבר בקהילות, באסיפות, ריבוי נכסים וחכמה, ואז הוא מגלה כי הכל הבל. "זרח השמש ובא השמש", הכל נראה ללא תכלית וסיום.

6. באור הגר"א ליונה פ"ד ה.

"מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו" מדוע? מהי השמחה הגדולה שעליה מעיד החכם כי שמחה זו הינה אם כל השמחות?

התשובה היא כי בשמחה זו אין כל דבר בנוסף למים, שמחה שגודם היצוני לא מעורב בה. האדם מעורב בדבר שאינו בר חלוף, הוא בלול בדבר שתוקפו ניצחי.

בשמחה אחרת, מאולצת, זקוק האדם ליין כדי לשמוח. השמחה לא מתפרצת ממנו פנימה, אלא יש דבר היצוני מעליו המאלץ אותו לשמוח. בשמחת בית השואבה השמחה היא אמיתית ואינה מאולצת. "לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ושמחר ודעת" - דברים שלא יכולים להיפסק - שפע רב, "ולחוטא נתן עניין לאסוף ולכנוס" - כל הזמן הוא אוגר ואוגר ללא תכלית, ללא השפע האלוקי.

"תחת השמש" עסוקים באגירה וזה לדברי בעל ספר קהלת "הבל". אבל "מעל לשמש" חדלים לאסוף ונהנים משפע אינסופי.

נשוב לדברי הגאון מוילנה זצ"ל: "וה' ברך את אברהם בכל". זו סוכה. הגמרא אומרת⁷ "שלושה שילם להם הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מעין עולם הבא ואלו הם: אברהם יצחק ויעקב. אברהם דכתיב 'וה' ברך את אברהם בכל".

יצחק דכתיב בו "ואוכל מכל".

יעקב דכתיב "יש לי כל".

רש"י תוהה: מדוע נזקק יצחק לומר "מכל", האין זה מיותר? ומשיב, כי כוונתו היא - מכל מטעמים שבקשתי לטעום, טעמתי". יעקב שמשתחוה לאחרי שבע פעמים ומקבל מרותו מבקש מאחיו, מעשו, לקבל חזרה את אשר נלקח ממנו. יעקב משופע זה מכבר ב"כל" הנכסף.

משיב לו עשו ואומר: "תודה, יש לי רב יהי לך אשר לך!" אך לאחר הפצרות מרובות נעתר עשיו לקחת את מנחתו של יעקב, "ויפצר בו ויקח".

ליעקב יש "כל", לעשיו יש "רב". עשו רדף אחרי יעקב על הברכות ועל הבכורה. אך יעקב מבקש מעשיו ליטול חזרה את הבכורה. "קח, אני עבד שלך". אבל על הברכה, על ברכת אברהם הרי ויתרת לי, אמרת לי במעמד המכירה "הנה אנוכי הולך

7. בנא בתרא ט"ז ע"ב.

למות". יעקב דורש מעשיו קח את ה"רוב", תשאיר לי את ה"כל". קח את ההבל, טול את חיי השעה, השאר לי את הנצח!

"קח נא את ברכתי אשר הבאת לך כי חנני אלוקים וכי יש לי כל".

בעל ה"שפת אמת"⁸ כדרכו בקודש מתמצת את הדברים "הפירוש, שבכל מקום יש הכל ממש על ידי שיש בו חיות מהשי"ת וזה שנקרא ה' שלום. שכל נקודה מכוח השי"ת נמצא שם הכל, ועל ידי זה שמדבק כל דבר בשרשו יש לו הכל ואין חילוק אם יש לו רב או משהו. אבל עשו אמר יש לי "רב", והוא הריבוי שבא מכוח האדם, כי מה שבא מכוח ה' הוא אחדות ושם נמצא הכל".

הרב בר שאול זצ"ל מסביר את המדרש "אין לך עשב מלמטה שאין לו מלאך מלמעלה שמכה עליו ואומר לו: "גדלו!". יוצא אם כן, שאנו בני תמותה, צועדים על ריפוד שאותו טוו מלאכי מעלה, זה הקשר בין האדם למי שנותן חיות לבריאה. האדם מתחבר עם שרשיו ויוצר קשר עם בורא העולם.

הלל היה אומר "אם אני כאן הכל כאן". אין כאן חוסר ענווה, אלא כשיש ה"כל", יש נצח, כשמקושרים לבורא הכל ללא כל דבר חיצוני רגעי ומלאכותי, יש את הטוב השמימי.

על הפסוק "ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל" מסביר הרמב"ן את המדרש, "בת היתה לאברהם ובכל שמה". בת פירושה "מידה" כדוגמת "בת צחוק", "בבת אחת". ה' ברך את אברהם במידת ה"כל" הוא הטעימו מטעם עולם הבא, בעולם הזה.

בין שאר הפסוקים שמביא הרמב"ן להוכחת פירושו גם מספר קהלת [ה' ח] "ויתרון ארץ, בכל הוא". היתרון הגדול, המעלה הגדולה שאין תמורתה היא התכלית ה"הכל", בלעדיה אין כל ואיתה יש את ה"כל". מי שחובש את ספסלי בית המדרש, הוא זה שמתחבר אל השורש, הוא זה שבידו המפתח לאוצר ה"כל".

בברכת המזון אנו מתכבדים בברכת האבות "בכל, מכל, כל". זוהי הברכה השלימה שאין למעלה הימנה, לפיכך התוספת ברורה: כן יברך אותנו, בברכה שלימה, ללא

8. שפת אמת וישלח תרל"א ד"ה באוה"ח. ועיין גם שפ"א חיי שרה תרל"ט ד"ה 'בפסוק ויתן את כל אשר לו' וכן שפ"א חיי שרה תרנ"א ד"ה 'בפ' ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק'. וכן עיין ב"תכלת מרדכי" לרב מרדכי אלון, פ' חיי שרה.

9. בראשית כ"ד א.

מעצורים וסייגים, משפע עליון שזורם ממקור הברכות.
 "וכל מאמינים שהוא הכל יכול, וכוללם יחד". רק מי שיישותו הינה "כל" יכול
 להעניק לברואיו את המידה הברוכה מכל המידות.
 זוהי משנתו של קהלת, שהשכיל בחוכמתו להעביר אותה לדורות.
 בעל "שפת אמת" מביא את המדרש בפרקי דרבי אליעזר: "אוי מי יחיה משומו
 אל", אלו בני ישמעאל שיבואו בשם האל וכי". ומסביר, כי זהו שאמרו בשביל
 "ידו בכל" שהיה לו חלק במידת אברהם [בכל], אבל בעזרת ה', תביא מידת יעקב
 "יד כל בו" ותשלוט בו. בזה אין אחיזה לשום סיטרא אחרא כי הוא אמת
 לאמיתו¹⁰.
 יעזרנו ה' וברכת אברהם תלווה אותנו, יד יעקב תגבר על ישמעאל, ונוכל יחד
 להתברך באותה ברכה שלמה, ברכת אברהם יצחק ויעקב.

[מתוך קלטת שיעור של הרב מרדכי אלון לליל הושענא רבה, שנת תשנ"ו מכון שי,
 אוניברסיטת בר אילן]

10. שפ"א חיי שרה תרנ"א ד"ה בפ' "ויתן אברהם את כל אשר לו".